

Stanowisko *Allium victorialis* (Liliaceae) na Wyżynie Śląskiej

JAGODA BOSEK, AGNIESZKA BŁOŃSKA i BEATA BABCZYŃSKA-SENDEK

BOSEK, J., BŁOŃSKA, A. AND BABCZYŃSKA-SENDEK, B. 2012. Locality of *Allium victorialis* (Liliaceae) in the Silesian Upland. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 19(1): 67–71. Kraków. PL ISSN 1640-629X.

ABSTRACT: A locality of *Allium victorialis* in the Silesian Upland has been described in this paper. The locality was found in 2007 in Bytom-Miechowice (DF 31 ATPOL's square). This mountain species grows here in patches of *Tilio-Carpinetum* association.

KEY WORDS: *Allium victorialis*, mountain species, Silesian Upland

J. Bosek, A. Błońska, B. Babczyńska-Sendek, Katedra Geobotaniki i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Śląski, ul. Jagiellońska 28, 40-032 Katowice, Polska; e-mail: jaga_b@poczta.onet.pl, agnieszka.blonska@us.edu.pl, beata.babczynska-sendek@us.edu.pl

WSTĘP

Allium victorialis L. (czosnek siatkowaty) jest okazałą byliną z rodziny *Liliaceae* osiągającą do 60 cm wysokości. Jego polska nazwa pochodzi od podziemnej części pędu, która ma postać cebulki otulonej kilkuwarstwową, siatkowatą osłoną powstałą ze starych pochw liściowych. Kwiaty czosnku zebrane są w kulisty kwiatostan, a dzięki nektarowi wabią wiele gatunków owadów. Za pomocą podziemnych pączków bocznych roślina ta może rozmnażać się wegetatywnie (BRÓŻ 1987; RUTKOWSKI 1998). Czosnek siatkowaty jest gatunkiem ogólnogórskim, a jego stanowiska usytuowane poza Prowincją Górską mają charakter reliktowy (relikt glacialny) (BRÓŻ 1987; ZAJĄC 1996). Gatunek nie jest objęty ochroną prawną (ROZPORZĄDZENIE ... 2012). Znajduje się jednak na listach gatunków zagrożonych. Na „czerwonej liście” (ZARZYCKI & SZELĄG 2006) posiada status gatunku wymierającego na stanowiskach niżowych [E]. Na terenie województwa śląskiego został uznany za krytycznie zagrożony poza górami [CR] (BERNACKI i in. 2000), a na Górnym Śląsku za gatunek rzadki – R (PARUSEL i in. 1996). Na Wyżynie Lubelskiej, Roztoczu, Wołyniu Zachodnim i Polesiu Lubelskim posiada status gatunku zagrożonego – EN (KUCHARCZYK & WÓJCIAK 1995), a w Krainie Świętokrzyskiej (BRÓŻ 1990) i na Wyżynie Małopolskiej (BRÓŻ & PRZEMYSKI 2009) jest uznawany za gatunek narażony – VU.

Allium victorialis należy do elementu holarktycznego, podelementu arktyczno-alpijskiego i grupy arktyczno-alpijsko-eurosyberyjskiej (ZAJĄC & ZAJĄC 2009). Jego zasięg obejmuje góry Europy, dużą część Azji oraz zachodnią część Ameryki Północnej. W Europie

występuje w górach – od Pirenejów po Półwysep Bałkański oraz na Kaukazie (MEUSEL i in. 1965). W Polsce jego górski zasięg obejmuje Karkonosze i Karpaty, a stanowiska odebrane od niego koncentrują się głównie na Wyżynie Kielecko-Sandomierskiej, Roztoczu i w Kotlinie Sandomierskiej (BRÓŻ 1987; ZAJĄC 1996; ZAJĄC & ZAJĄC 2001).

Czosnek siatkowaty jest gatunkiem oligotermicznym o szerokiej tolerancji względem wilgotności i typu podłoża. W górach wykazuje silny charakter światłolubny. Optimum występowania osiąga w piętrze subalpejskim. Wchodzi w skład wysokogórskich traworośli (związek *Calamagrostion*), borówczysk i ziołorośli (związek *Adenostylin alliariae*). Rzadko schodzi w piętro regli, wówczas spotyka się go na nasłonecznionych polanach śródleśnych, skrajach młodników, w borówczyskach (BRÓŻ 1987; ZAJĄC 1996). Poza górami występuje wyłącznie w lasach – głównie w grądach (*Tilio-Carpinetum*) i ich borowiejących postaciach, rzadziej w łągach (*Fraxino-Alnetum*) oraz borach mieszanych (*Quercoroboris-Pinetum*). Często spotyka się go w dolinach rzecznych, na północnych stokach wzgórz i w lokalnych obniżeniach terenu. Na stanowiskach niżowych najlepszą kondycją cechuje się w drzewostanach prześwietlonych i ma charakter umiarkowanie ceniolubny, nie toleruje ani całkowitego odsonięcia, ani silnego zacienienia (IZDEBSKI 1967; BRÓŻ 1987; ZAJĄC 1996).

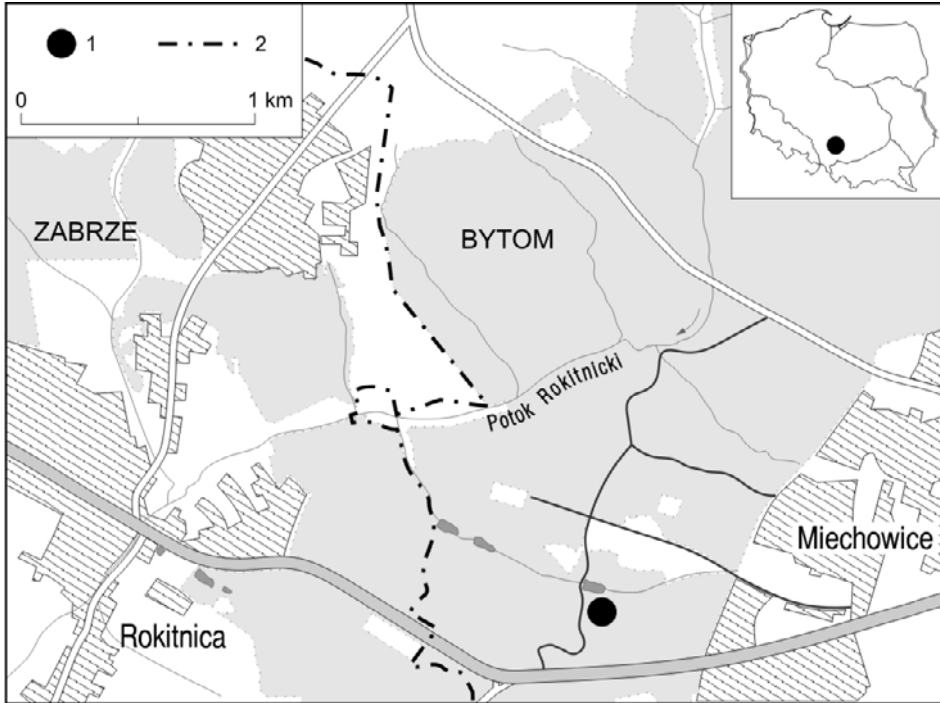
ALLIUM VICTORIALIS NA WYŻYNIĘ ŚLĄSKIEJ

Na Wyżynie Śląskiej *Allium victorialis* był podawany z okolic Zabrze, ale tylko na podstawie alegatów z 1924 r. znajdujących się w Zielniku Instytutu Botaniki im. W. Szafera PAN w Krakowie (KROTOSKA & PIOTROWSKA 1956; BRÓŻ 1987). Informację o występowaniu w 1941 r. ośmiu kwitnących pędów *A. victorialis* nad stawem w okolicach leśniczówki w kompleksie Lasów Bytomskich podał także BRINKMANN (1970). SENDEK (1984) nie potwierdził występowania tego gatunku na terenie Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Dotychczas nie została więc dokładnie określona lokalizacja stanowiska ani warunki siedliskowe na nim panujące.

W 2007 r. potwierdzono występowanie czosnku siatkowatego w kompleksie Lasów Bytomskich, w oddziale 76l na południe od śródleśnego stawu (kwadrat ATPOL DF 31) (BOSEK 2008) (Ryc. 1). Ta część kompleksu leśnego nazywana jest Lasem Miechowskim i znajduje się pomiędzy Bytomiem-Miechowicami a Zabrzem-Rokitnicą na obszarze Wyżyny Katowickiej (Wyżyna Śląska) (KONDRACKI 2000). Na odnalezionym stanowisku *Allium victorialis* rośnie w runie zubożalego grądu *Tilio-Carpinetum*. Towarzyszą mu także inne rośliny górskie, m.in.: *Veratrum lobelianum*, *Polygonatum verticillatum* i *Senecio ovatus*. Teren jest tu nieznacznie nachylony w kierunku północno-zachodnim, a siedlisko cechuje się sporą wilgotnością i kwaśnym odczynem (pH w H₂O – 4,92, w KCl – 3,84). Zacienienie dna lasu osiąga ok. 85%. Skład florystyczny i stosunki ilościowe fitocenozy z udziałem czosnku przedstawia zamieszczone poniżej zdjęcie fitosocjologiczne.

Zdj. Bytom-Miechowice; 30.07.2008; 100 m²; Ekspozycja: NNW; Nachylenie: 10°; a: 80% (a₁: 70%, a₂: 50%), b: 10%, c: 80%; Liczba gatunków w zdjęciu: 32.

Allium victorialis 5.4; Ch. **Carpinion* + *Quercus-Fagetea*: **Tilia cordata* a₁ 2.2, a₂ 3.3, b 1.2, c +, *Acer platanoides* a₂ 1.2, b 1.2, c +, *A. pseudoplatanus* c +, *Fraxinus excelsior* c +, *Aegopodium podagraria* +,

Ryc. 1. Stanowisko *Allium victorialis* na Wyżynie Śląskiej. 1 – nowe stanowisko *Allium victorialis*, 2 – granica miasta

Fig. 1. The locality of *Allium victorialis* in the Silesian Upland. 1– new locality, 2 – board of the city

Milium effusum +; *Viola reichenbachiana* +.2, **Gatunki towarzyszące:** *Betula pendula* a₁ 1.2, 3.3, *Quercus robur* a₁ 2.3, c +, *Larix decidua* a₁ 2.3, *Padus serotina* a₁ 1.2, b +.2, *Sambucus nigra* b +.2, c +, *Sorbus aucuparia* b +.2, c +, *Athyrium filix-femina* 2.2, *Oxalis acetosella* 2.2, *Equisetum sylvaticum* 1.1, *Maianthemum bifolium* 1.1, *Polygonatum verticillatum* 1.1, *Carex brizoides* +, *Cruciata glabra* +.2, *Dryopteris dilatata* +.2, *Festuca gigantea* +, *Geum urbanum* +.2, *Lysimachia vulgaris* +, *Mycelis muralis* +.2, *Pteridium aquilinum* +, *Quercus rubra* c +, *Rubus idaeus* +, *Senecio ovatus* +, *Trientalis europaea* +, *Veratrum lobelianum* +.

Populacja czosnku siatkowatego w Lesie Miechowickim jest bardzo liczna i zajmuje powierzchnię ok. 1500 m², a czosnek pokrywa ok. 400 m². Średnie zagęszczenie wynosi 69 pędów na 1 m² (od 11 do 119 pędów). W 2010 r. udział pędów kwitnących oszacowano na kilka procent. W latach poprzednich obserwowano jednak dużo większy udział okazów generatywnych. Na znacznej powierzchni gatunek rośnie łanowo, co wraz z niewielkim procentem osobników kwitnących oraz nielicznymi osobnikami juwenilnymi może świadczyć o przewadze rozmnażania wegetatywnego nad generatywnym.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy stanowisko *Allium victorialis* w Lesie Miechowickim ma charakter naturalny. BRÓŻ (1987) sugeruje, że ze względu na brak wcześniejszych informacji o jego występowaniu w pracach niemieckich florystów, może mieć ono pochodzenie antropogeniczne. Fakt, iż teren ten należał w XIX w. do rodziny Tiele-Winklerów, którzy wprowadzali tu obce gatunki drzew (KŁOS & WIECZOREK 2002), mógłby przemawiać za taką hipotezą. Z drugiej strony, obecność wielu gatunków o charakterze

górkim, zarówno w kompleksie Lasów Bytomskich, jak i w płatach z czosnkiem siatkowatym, mogłaby świadczyć o naturalności tego stanowiska.

Duża liczebność populacji *Allium victorialis* w Lesie Miechowickim pozwala określić jej stan jako zadawalający. Zagrożenie może stanowić dla niej antropopresja (płat lasu z czosnkiem siatkowatym przecina ścieżka biegnąca wzdłuż stawu) oraz zmiany w zwarciu drzewostanu, gdyż gatunek ten źle znosi zarówno silne prześwietlenie, jak również nadmierne zacienienie siedliska. Jeśli dane dotyczące liczebności populacji czosnku siatkowatego podane przez BRINKMANN (1970) są prawdziwe, to wykazuje ona wyraźną tendencję wzrostową. Nie można jednak wykluczyć, iż gatunek ten zajmował w przeszłości większą powierzchnię, gdyż płat grądu w którym obecnie rośnie, sąsiaduje od południa z drzewostanami silnie przekształconymi, w których czosnek mógł występować również dawniej. Być może BRINKMANN (1970) obserwował ten gatunek w momencie, gdy jego populacja uległa znacznej redukcji na skutek działania niekorzystnych czynników (np. gospodarki leśnej), a później nastąpiła jej regeneracja. Populacja *A. victorialis* w Lesie Miechowickim wymaga więc dalszych obserwacji, co pozwoli ustalić jej tendencje rozwojowe.

LITERATURA

- BERNACKI L., NOWAK T., URBISZ A., URBISZ AL. & TOKARSKA-GUZIŁ B. 2000. Rośliny chronione, zagrożone i rzadkie we florze województwa śląskiego. – Acta Biol. Siles. **35**(52): 79–107.
- BOSEK J. 2008. *Veratrum lobelianum* Bernh. na Wyżynie Śląskiej – rozmieszczenie, warunki siedliskowe oraz charakterystyka wybranych populacji. s. 119. Mskr. pracy magisterskiej, Uniwersytet Śląski, Katowice.
- BRINKMANN M. 1970. Pflanzenstandorte in der oberschlesischen Industrie-landschaft. (Beobachtungszeit 1941–1944). – W: Standort von 150 Pflanzen in den Beuthener Waldungen (Stadt- und Kreiswald). Beuthener Geschichts- und Museumsvereins **31/33**: 95–110.
- BRÓZ E. 1987. Czosnek siatkowaty *Allium victorialis* – występowanie, zagrożenie oraz uwagi dotyczące ochrony jego reliktowych stanowisk w Polsce. – Chrońmy Przyr. Ojcz. **43**(1): 29–39.
- BRÓZ E. 1990. Lista wymierających i zagrożonych gatunków roślin naczyniowych Krainy Świętokrzyskiej. – Rocznik Świętokrzyski **17**: 97–105.
- BRÓZ E. & PRZEMYSKI A. 2009. The red list of vascular plants in the Wyżyna Małopolska Upland (S Poland). – W: Z. MIREK & A. NIKEL (red.), Rare, relict and endangered plants and fungi in Poland, s. 123–136. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.
- IZDEBSKI K. 1967. Rośliny górskie Roztocza na tle warunków siedliskowych. – Ann. Univ. M. Curie-Skłodowska Sec. C **22**: 271–286.
- KŁOS L. & WIECZOREK E. 2002. Bytom i Wyżyna Miechowicka. Przyroda i Zabytki. s. 128. Wyd. Oddziału PTTK im. Stefana Lachowicza w Bytomiu.
- KONDRACKI J. 2000. Geografia regionalna Polski. s. 441. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KROTOSKA T. & PIOTROWSKA H. 1956. Nowe stanowisko *Allium victorialis* na niżu polskim. – Spraw. Pozn. Tow. Przyj. Nauk **1**: 91–100.
- KUCHARCZYK M. & WÓCIĄK J. 1995. Ginące i zagrożone gatunki roślin naczyniowych Wyżyny Lubelskiej, Roztocza, Wołynia Zachodniego i Polesia Lubelskiego. – Ochr. Przyr. **52**: 33–46.
- MEUSEL H., JÄGER E. & WEINERT E. (red.) 1965. Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora **1**. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena.

- PARUSEL J. B., WIKA S. & BULA R. (red.) 1996. Czerwona lista roślin naczyniowych Górnego Śląska. – W: J. B. PARUSEL (red.), Raporty Opinie. **1**, s. 8–42. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA ŚRODOWISKA z dnia 5 stycznia 2012 r. w sprawie ochrony gatunkowej roślin (Dz. U. nr 14, poz. 81 z dnia 20.01.2012 r.).
- RUTKOWSKI L. 1998. Klucz do oznaczania roślin naczyniowych Polski niżowej. s. 812. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SENDEK A. 1984. Rośliny naczyniowe Górnos Śląskiego Okręgu Przemysłowego. Opol. Tow. Przyj. Nauk, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa – Wrocław.
- ZAJĄC M. 1996. Mountain vascular plants in the Polish Lowlands. – Polish Bot. Stud. **11**: 1–92.
- ZAJĄC A. & ZAJĄC M. 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. s. xii + 714. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M. & ZAJĄC A. 2009. Elementy geograficzne rodzimej flory Polski. s. 94. Nakładem Pracowni Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARZYCKI K. & SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. – W: Z. MIREK, K. ZARZYCKI, W. WOJEWODA & Z. SZELĄG (red.), Red list of plants and fungi in Poland, s. 9–20. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

SUMMARY

Allium victorialis L. is a multizonal mountain species which occurs in Poland also in some lowland localities. This rare plant is included in local studies dedicated to endangered flora of some lowland regions.

A lowland locality of *Allium victorialis* in the Silesian Upland (Fig. 1), previously reported exclusively from years before the World War II, was confirmed in 2007. An abundant population was found nearby a small pond in a patch of *Tilio-Carpinetum* community located in the forest complex adjacent to Miechowice – a district of Bytom (DF 31 ATPOL's square). The soil in this place is considerably humid and acid (pH in H₂O – 4.92, in KCl – 3.84). The undergrowth is shadowed in about 85%.

Przyjęto do druku: 25.01.2012 r.